članek

SLOVENSKA KULTURNA IN ZGODOVINSKA IZKUŠNJA ZA INFORMACIJSKO DRUŽBO*

Matjaž Kmecl

Slovenska akademija znanosti in umetnosti

Izvleček

Zgodovina kulture je svojevrstna anticipacija prihodnje informacijske družbe, iz česar izhaja, da ni verjeten nenaden revolucionaren skok v novo civilizacijo, kar je zgolj jalova želja zaostankarjev. Informiranje Slovencev se je pričelo z Brižinskimi spomeniki, se nadaljevalo z množico naših rojakov na srednjeveških univerzah, s standardizacijo slovenskega knjižnega jezika od protestantizma naprej, z enciklopedistiko od Valvazorja dalje, z arhitekturo, žurnalizmom, znanostjo, praktičnimi strokami in kulturnimi ustanovami. K temu sodi tudi dovolj zgodnja uvedba telegrafa (1849), fotografije (1843), radia (1928) in televizije (1957). Ne le informacijski fond, ki se je sistematično nabiral v zadnjega pol tisočletja, temveč tudi instrumentarij zgodovinskih in drugih odločanj, govori o naši kvalificiranosti za informacijsko družbo.

Ključne besede

zgodovina kulture; informacijska družba; slovenski jezik; slovenska zgodovina; informacijski spomin

Abstract

The history of culture is a unique anticipation of future information society, from which it is evident that a sudden, revolutionary leap into a new civilization is improbable and is only wishful thinking on the part of those left behind. In-forming of Slovenes began with the Freising Manuscripts, continued with a great number of our fellow countrymen at medieval universities, with standardization of the Slovene written language starting with Protestantism, with Encyclopedism from Valvasor onwards, with architecture, journalism, science, trades and cultural institutions. The early introduction of telegraph (1849), photography (1843), radio (1928) and television (1957) is also significant. In addition to the information fund, systematically collected over the last half of the millennium, the instruments of historical and other processes of decison making prove our skills to be adequate for the information society.

Keywords

history of culture; information society; Slovene language; Slovene history; information memory

UVOD

Informacija je nekaj, kar je urejeno v formo – postavljeno *in formam:* iz brezobličnosti v red, iz stihijskega obstajanja v *pojem*, dosegljiv in uporaben razumu. Biti *informiran* pomeni torej *imeti pojem* o čem in *informacijska družba* je družba, ki temelji na razumevanju, znanju, obveščenosti, samozavedanju, pojmovanju – to je njen skupni imenovalec. Zunaj človeškega je ni, zato je blizu tradicionalnemu pojmovanju *kulture* kot nečesa, kar počenja človek mimo *nature* in pogosto zoper njo. V tem smislu je vsa zgodovina kulture pravzaprav anticipacija prihodnje *informacijske družbe.* Še več, mogoče je stopiti tudi dlje – v nekoliko dvomljivo, vendar bržkone ne nesmiselno tezo, da brez zadosti energične in nabite kulturne zgodovine ni osnov za nastanek nečesa, čemur pravimo *informacijska družba. Pojmovanje* in stremljenje po razumevanju sta pač prvini kulturne zavesti; prav tako vsa algoritmika.

Teh nekaj preprostih in lahko da tudi malce staromodnih opredelitev sem za uvod moral navreči kot utemeljitev svoje teme: *slovenska kulturna in zgodovinska izkušnja za informacijsko družbo.* Vprašanje je torej: koliko civilizacijskega kapitala smo si skozi zgodovino uspeli zbrati za dovolj samostojen, ustvarjalen in učinkovit prehod v takšno družbo; ali je bilo oblikovanje našega

razuma, naš način udeleževanja v zgodovini, vse kar smo počenjali, takšno, da nas morda dobesedno sili vanjo; ali pa nas zaustavlja pred njenimi vrati. In utegne biti zato napor prehajanja vanjo toliko izdatnejši. Ne glede na romantične teze o organski rasti in propadanju *vsega* je namreč dovolj opozoril, da ostajajo revolucionarni civilizacijski in kulturni preskoki boljkone iluzija, predmet jalovih želj zaostankarjev, in nič več.

Kako je potemtakem v tem pogledu s Slovenci? V spominih na pokojnega zgodovinarja Boga Grafenauerja, ki je veliko vedel in razmišljal o slovenski usodi, mi v ospredju in v nekakšni posredni zvezi slej ko prej stojita dve njegovi trditvi. Najprej zgodba o nekem irskem profesorju, Grafenauerjevem strokovnem prijatelju, ki mu ni šlo v glavo, da smo se poldrugo tisočletje na tem svojem krvavem križišču kulturno sploh ohranili, ko so se pa Irci na svojem "varnem" otoku komajda, komajda, samo v ostankih (menda govori iršcino doma samo še okoli 50.000 Ircev). Grafenauer mi je to omenil ne brez ponosa. Nekoč drugič pa mi je malce sramežljivo, zadržano in zarotniško, češ midva si lahko poveva, za javnost pa to ni, izrekel domnevo, da smo se uspeli v smrtno nevarnem, srednjeevropskem domovanju do dandanašnjega obdržati samo zato, ker smo bili primerno kulturno zaostali; ker se nismo prehitro učili in smo živeli pač svojo inercijo v "blaženi nevednosti"; nič od zunaj se ni dotaknilo našega trdoglavega notranjega življenja. Usoda nas je sicer naplavila v civilizacijski bermudski trikotnik na podalpskem prehodu v furlansko nižino in naprej v Italijo, kjer je zgodovina pred nami požirala različna ljudstva, naši staroslovenski predniki pa so bili edini toliko trdoživi, da so se ohranili. Obstajajo resna ugibanja, da so še nekaj sto let po tukajšnji ustalitvi živeli v zemljankah; nikakršnih gradbenih stremljenj niso kazali, nič Emoni podobnega niso zgradili – kar je bilo že od prej podrto, so puščali podrto, emonska groblja v Gradišču se je na primer obdržala dobro tisočletje; pod zemljo so bili precej bolje skriti in s tem varni; svoj kulturni refugij pa so tudi nosili kar v glavah. Polomija se je začela šele potem, ko so tako "in-formirani"/formirani poskusili z novimi formami, recimo kar z lastno državo kot organizacijo, pa ni šlo skupaj – stara pamet in novi razum. Po nekaj propadlih poskusih, od kralja Sama preko knezov Koclja in Pribine ali poldržavne Karantanije, je slovenska podalpska skupnost poniknila v znamenitih "tisoč letih suženjstva".

Zelo logično je v takem smislu, da so ohranjeni prvi pisni dokumenti slovenstva iz časa, ko smo tu živeli že skoraj pol tisočletja; in prav tako to, da so bili njihovi avtorji Neslovenci. Mišljeni so seveda tako imenovani *Brižinski spomeniki,* ki pa so obenem tudi že prvi znani dokument informacijskega pritiska na staroslovensko kulturno formacijo, saj so ne glede na zunanjo formo in siceršnjo funkcijo naš prvi katalog "pravil (lepega) obnašanja" oziroma grehov in kazni zanje v takratni Evropi. Oba obrazca splošne spovedi in pridiga o grehu, iz katerih dokument obstaja, so pač to, nekakšen govorniško sestavljen civilizacijski seznam, naj jih obračamo, kolikor hočemo. V njih so kot kaznivi našteti *kriva prisega, laž, tatvina, zavist, skrunitev in nečistovanje, nečista (prepovedana) želja* – tudi med spanjem, *obrekovanje, nespoštovanje nedelje in svetih večerov, neupoštevanje posta in vsega drugega, česar Bog noče; žrtveništvo, klevetanje, in še enkrat tatvina, uboj, poltenost, nespoštovanje prisege, sovraštvo, nepravično mišljenje* – tudi pod prisilo ali v sanjah, *še enkrat kriva prisega, lažne besede, nezmerno pitje, skrunjenje in sleherno nezmerno početje.* Seznam je nekoliko manj zgovoren, pa še zmeraj precej bogat v priporočujočem delu; *treba je namreč po drugi strani ljubiti božja dela in sovražiti neprijazna, zaobljubljati se božjemu, nahraniti lačne, napojiti žejne, bosega obuti, nagega odeti, onemogle obiskovati, mrzlega ogreti, tujca vzeti pod streho, nesrečnike v ječah obiskovati in jih tolažiti.* Besedilo je bilo po vsej verjetnosti pripravljeno za pastoralni obisk freisinškega škofa Abrahama v slovenskih pokrajinah in se zdi zato po svoji formi, zunanji in notranji/semantični, "normalno". Vprašanje, ali je krito s krščanskim moralnim kodeksom ali ne, ali v njej odmevajo karolinški velikodržavni interesi ali ne, je spričo njegovega nadobrednega duha manj pomembno: vsekakor je iz njega mogoče dovolj nazorno razbrati neko temeljno družbeno normativizacijo – informacijo o njej, čeprav v obliki spovedi, pridiganja, žuganja in priporočanja. Da je bilo to s stališča krščanske, "nove" Evrope res potrebno in da so se stari Slovenci resnično trdoglavo oprijemali svojega vztrajanja, priča še mnogo kasneje marsikaj; ne samo te ali one adaptirane navade, temveč tudi kak zanimiv zgodovinski podatek; tako Simon Rutar v svoji zgodovini poknežene goriške škofije omenja malikovalstvo pri Kobaridu še v letu 1331: *Ljudje so se shajali pod drevesom, kjer je izviral bister studenec, in častili svoje bogove, kakor so bili navajeni ob času malikovalstva. V Čedadu so pridigovali sveto vojno zoper nje, prišli so v Kobarid in jim posekali sveto drevo ter zabili studenec.*

Nekakšna notranja emigracija in varovalna kulturna mimikrija – saj tistega, ki ga ne vidiš, ne moreš uničiti – pa morebiti res tudi nekaj zaostankarske inertnosti so bili vzrok, da so Slovenci torej nekaj stoletij dotlej in tudi še poslej bili boljkone brezimno ljudstvo. Po drugi strani pa so domovali na prehodnem, križiščnem ozemlju; čezenj so se pretakali najrazličnejši civilizacijski tokovi: vojske gor in dol, trgovci podolgem in počez, umetniki in rokodelci, še posebej iz Italije proti vzhodu; z njimi so potovala znanja in veščine, informacije v najširšem pomenu besede. Celjska kneževina je do 1456

predstavljala nekaj sredotežnosti, drugače pa je bilo glede morebitnih središč vseskupaj precej amorfno, kolikor le mogoče neopazno in v neopaznosti pogojno varno. Seveda ni ušlo stihijskim kataklizmam, pandemijam, potresom, sušam, kobilicam, požrešnosti fevdnih gospodov in drugim takim neizogibnim nadlogam; če pa je hotela katerakoli plenilska vojska tod nagrabiti karkoli večjega, ni imela česa zagrabiti – bila je obsojena na drobno, paberkovalno, neatraktivno, zamudno ropanje.

Takšna nestrukturirana anonimija pa ni pomenila, da ne bi siloviti kulturni in civilizacijski tokovi od tod v svet kar naprej odnašali najrazličnejše nadarjence ter jih odlagali v prvih večjih evropskih središčih. Primož Simoniti je svojčas s skrbnim zbiranjem podatkov dokazal, da je že v prvem stoletju obstajanja dunajske univerze (1365) tam študiralo okoli 700 slovenskih študentov in v naslednjem stoletju že 1500, petina vse takratne dunajske študentarije; podobno je veljalo za profesorje. Nekakšen modernizator Dunaja je bil na prehodu 15. v 16. stoletje Ljubljančan Jurij Slatkonja – in kar nekaj stoletij je bilo tako, da je bilo križem po Evropi raztepenih za vsaj eno ugledno univerzo slovenskih profesorjev, razpotovali so se namreč tudi v druge smeri, od Padove do Finske – doma pa ni bilo nikakršnega sredotežnega centra. Slovenija je bila dolgo velika liferantka možganov in prenašalskih izdelovalcev novodobnih informacij, ne da bi bila v tem prepoznavna – posebno vlogo je zlasti nekoliko kasneje odigrala kot modernizacijski most iz Mediterana na slovanski severovzhod. Njen lastni informacijski potencial pa je ostajal v latenci.

Vendar se je kopičil, dokler ni sredi 16. stoletja predrl ovojnice; v motivacijskem zavetju religioznih prenavljanj se je oprijel najpomembnejše novosti na področju informacijske ekspanzije – tiska s prestavljivimi črkami – in v slabega pol stoletja zagotovil okoli petdeset knjižnih izdaj v lastnem jeziku. Na značilnem začetku jim stoji abecednik, priročnik za veščino branja in s tem zagotavljanja lastnih informacijskih virov, lastnega neposrednega informiranja. Na prvi pogled se zdi slovenska vključitev v gutenbergovstvo sicer pozna – evropski prostor je bil takrat že malo manj kot preplavljen s tiski; že okoli leta 1500 je križem po celini delovalo okoli 1100 tiskarn, mi smo svojo prvo dobili šele tričetrt stoletja kasneje, velike knjižne projekte smo nosili tiskat ven, predvsem v nemške dežele; vendar ni mogoče reči, da bi ne bil nenadni razcvet osupljivo vitalen in nedrobnjakarski – bili smo med prvo dvajseterico narodov, ki so dobili svoj lastni prevod celotnega svetega pisma, in ko so evangeličanstvo kot krivoversko na prelomu v naslednje stoletje zatirali, so samo za novo leto 1600 v Ljubljani javno sežgali 12 vozov knjig, po nekaterih boljkone nevtralnih izračunih okoli 2500 primerkov; jih je pa v vsakem primeru za skrivno nadaljevanje začetkov slovenske informacijske dobe ostalo še dovolj, zlasti biblije, ki je tako in tako ena in ista za katoličane in protestante (Valvazor je nekaj desetletij kasneje pisal: *Zategadelj tudi uporabljajo to biblijo še vsak dan tisti duhovni, ki imajo dovoljenje, da bi mogli svetopisemske izreke pravilno po kranjsko povedati, ker nimamo nobenega drugega kranjskega svetega pisma.)*.

Od tistega časa imamo dokumentiran svoj lastni informacijski spomin; tudi v *formi* svetopisemskega oziroma svetopisemskemu doraslega jezika.

Leta 1689 smo dobili prvo obsežno enciklopedijo osrednjih slovenskih pokrajin, Valvazorjevo *Slavo Vojvodine Kranjske,* ki je velik, malce leporečen in vendar sijajen kup informacij o vsem, kar je bilo tisti čas sploh mogoče vedeti o nas; dopolnjujejo ga tako imenovane topografije, ilustracijski albumi, prav zdaj pa prihajajo na dan še faksimilirane Valvazorjeve skicirke z risbami, ki so umetniške, še bolj pa dokumentarne vrednosti, in končno tudi monografija akvarelov kranjskega rastlinstva in drobnega živalstva (žal nedokončana). Sploh se je tam nekje na prelomu 17. v 18. stoletje začela naša informacijska izkaznica hitro in opazno polniti. Ustanovljene so bile različne akademije pridnih oziroma delavnih, med njimi glasbena, ki se je z vrsto zakonskih naslednic in različnih preimenovanj uspela prebiti skozi čas treh stoletij do danes. Sorazmerno blagostanje je tisti čas pravzaprav prvič omogočilo tudi bolj gosposke, celo bahave gradnje, kakršne je poznala bogatejša okolica; na Slovensko so prihajali mojstri iz Italije in dali še posebej Ljubljani današnjo, izrazito srednjeevropsko podobo – stara Ljubljana je živo pričevanje o takratni informacijski integriranosti mesta in slovenstva v sodobnost – vrhunci so znani, stolniška in nunska cerkev, magistrat in podobno. Toda nič manj odlične niso bile v tem smislu pridige svetokriškega pridigarja, ki so v petih zvezkih izhajale konec 17. in v začetku 18. stoletja. Na prvi pogled pridige kot pridige, toda v njih je brez zadržka in prvič v slovenskem informacijskem prostoru toliko erotične in humorne odprtosti, citiranih toliko renesančno svobodnjaških, evropskih in še posebej italijanskih piscev, da je mogoče v njih slutiti že napoved mnogo kasnejšega informacijskega svobodnjaštva romantične ali vsaj predromantične vrste.

V 18. in 19. stoletju se je slovniško standardiziral jezik kot temeljni informacijski medij. Saj je pred tem že obstajal zgodnji Bohoričev poskus z znanimi *Zimskimi uricami* (1584), toda tisto je bila bolj ali manj kalkirana latinska slovnica, nekakšna latinska slovniška folija preko slovenskega jezika, precej neuporabna. Nove slovnice so skušale že zaradi večje uporabnosti slediti živemu jeziku. Zanimivo in dovolj zgovorno je, kako je nastajala

najznamenitejša med njimi, Kopitarjeva, že na začetku 19. stoletja (1808); pri Zoisu so namreč avtorju naročili, naj nauči francosko guvernanto slovenščine, ker pa ni imel za to nikakršnega priročnika, ki bi se mu zdel primeren, ga je kot zbirko slovniških paradigem in pravil sproti sestavljal kar sam. Druga polovica in še posebej konec 18. stoletja sta za nas potekali predvsem v znamenju vse večje informacijske splastenosti: dobili smo prvi posvetni pesniški zbornik *Pisanice* (okrog 1780), prvi časopis, Vodnikove *Lublanske novice od vseh krajev celiga svejta* (1797–1800), kup praktičnih priročnikov, od babiškega do kuharskega ter različnih pratik. Priročniška tradicija je koreninila v oblastvenih plakatih o varovanju pred epidemijami in podobnih rečeh in se potem nadaljevala v vse bolj organizirane oblike – na koncu tudi do tovrstnega samostojnega časopisa, Bleiweisovih *Kmetijskih in rokodelskih novic* (od leta 1843) oziroma do deželnih kmetijskih družb z zglednimi nasadi in hlevi. Na prostoru za današnjim Maximarketom so imeli že Zoisovi konec 18. stoletja nekakšen dendrarij polpraktičnega značaja, različne kolekcije rastlin, tudi sadnega drevja – Ljubljana je takrat veljala za eno od botaničnih metropol in njen botanični vrt, ki je nastal 1810, se ponaša z eno najstarejših tovrstnih tradicij precej daleč naokrog. Uvajanje novih njivskih kultur, krompirja (ob velikih odporih), koruze in podobnega pa je premoglo tudi zanimivo socialno ozadje: kot je znano, je do zemljiške odveze v habsburškem cesarstvu prišlo šele po avstrijski meščanski revoluciji 1848 (do formalne odprave suženjstva šele 1825!); dotlej so bili kmetje med drugim zavezani desetinski dajatvi; ker pa so bile te dajatve določene s starimi, "predkrompirskimi" urbarji, so se lahko pri krompirju ali koruzi desetini izognili. Seveda, če so bili primerno informirani.

Francoski čas ob začetku 19. stoletja je potem prinesel prvo sodobno slovensko šolstvo, tudi prvi resnejši poskus ustanavljanja modernega visokošolskega sistema – zanj je že kar nekaj pred tem sestavil načrt Linhart, ki je poskrbel tudi za prve gledališke predstave v slovenščini (gostovanja italijanskih opernih skupin so bila takrat že stoletna tradicija) – tako je mirno mogoče reči, da smo takrat za trenutek že ulovili korak s tako imenovano (zahodno) Evropo in njenimi idejami. Linhartov prenos revolucionarne Beaumarchaisove *Figarove svatbe*, ki je bila prenekje po Evropi prepovedana, v slovenščino, je bil eden najzgodnejših, kolikor jih je sploh bilo.

Slovenski pojmovni, informacijski prostor se je še naprej pospešeno širil. Zadrta habsburška reakcija je naslednjih nekaj desetletij to širjenje sicer zavrla navzven, ga je pa, ne da bi to seveda hotela, s Čopom, Prešernom, različnimi verskimi reformatorji, celo gospodarstveniki, kakršen je bil Fidelij Terpinc, usmerila navznoter, v nekakšno vertikalo; zagotovo sta vsaj s Prešernom naš duh in jezik tisti čas zadobila razsežnosti, ki bi jih lahko imenovali globalne in avantgardne v najboljšem pomenu besede.

Leto 1848 je prineslo prvi "izbruh" časopisja; različni tedniki niso začeli prihajati na svetlo samo v Ljubljani, temveč tudi drugod, v Trstu in Celju, čeprav je res, da smo prvi dnevnik dobili šele dobrih dvajset let kasneje (ko je Jurčič znani *Slovenski narod* 1872 preselil iz Maribora v Ljubljano); zelo glasna in sistematična je ponovno postala zahteva po narodnem šolstvu in tudi univerzi; končno se je malce zatem uresničil stari Slomškov načrt o ustanovitvi vseslovenske vzgojne in izobraževalne založbe, *Mohorjeve družbe,* ki je kmalu zbrala nekaj desettisoč abonentov, pod konec habsburške monarhije kot zadnje skupne strehe Slovencev celo preko 90.000, tako da je v letih največje konjunkture razposlala med Slovence tudi po pol milijona knjig in več: informacijski prostor, kakršenkoli je že bil po svoji kvaliteti, se je demokratiziral *sui generis.*

Ob vsem tem pa z vidika informacijske družbe ne bi smeli pozabiti, da je 1849 začel na ljubljanski železniški postaji delovati tudi prvi brzojav; z njim ni bilo poskrbljeno samo za razumnejše delovanje voznega reda (prej je vlak prihajal na postaje sicer ob napovedani uri, vendar s plus ali minus pol ure – pač iz varnostnih, časovno-tamponskih razlogov), temveč tudi za naglo prenašanje novic. Poštni sistem s hitrimi konjeniki in vozovi je sicer deloval že dolgo prej, bil pa je počasen in negotov, tudi občutljiv glede vremenskih razmer, okvar ali roparskih napadov; zdaj so novice prihajale bliskoma – in tudi na Dunaj se je dalo pripeljati v enem dnevu namesto v tednu dni mučnega cijazenja. Že nekaj let pozneje tudi v Trst. Cesar je o morebitnem porazu svoje vojske v severni Italiji prej zvedel šele po štirinajstih dneh, zdaj že ob zadnjih pokih pušk. Napredek. Ali pa fotografiranje: prej je bilo treba odsedeti ure in ure pred portretistom, če si hotel svojo podobo, zdaj se je zgodilo v trenutku, na Slovenskem se je to dalo celo med prvimi (1843), že kmalu po revoluciji je v Ljubljani deloval prvi poklicni fotograf; v podobnem kontekstu je nastal prvi natančni geografski zaris slovenskih pokrajin – pomemben informacijski prispevek v slovenski informacijski sklad. In podobnega ničkoliko – nekako frontalno in vzporedno z razvojem siceršnje civilizacije.

Eno odločilnih strateških dogajanj vse 19. stoletje in tudi še ob začetku 20. pa je bilo pri nas prizadevanje za slovensko šolo in uradovanje. V Prešernovem času je znala pisati in brati le kakšna tretjina Slovencev, pa še ta povečini samo zasilno; celo "preprostih pisem" (beseda je Čopova) skorajda nihče ni pisal v slovenščini, pa ne zato, ker jih ne bi bil hotel, temveč zato, ker jih ni znal (niti Čop in zvečine tudi Prešeren ne). Mohorjani so še pod

konec stoletja opredeljevali bralno stanje pri nas kot nekakšno večerno krožkarstvo – eden je bral, "družina" je poslušala. V razmerju do informacije je manjkalo tisto, kar so svojčas pogrešali protestanti pri kristjanih in njihovem razmerju do Boga: neposreden, svobodno izbran pogovor, osebna pobuda in odgovornost, neposredno izbiranje in zbiranje znanja. V 19. stoletju je hkrati vse bolj cvetela družba znanja in narodni eliti je bilo vse bolj jasno, da brez narodne šole od dna do univerze ne bo nič. Slomšek je že poprej ustanavljal nedeljske šole; na njih se je opismenjeval pomemben del prebivalstva na račun tako imenovanih šolmoštrov, neizučenih učiteljev, ki so za honorar smeli nekajkrat na leto pobirati vbogajme in ob tem požirati žaljivke. Ne sodi v takle strnjen pogled na slovensko pred-informacijsko izkušnjo, pa naj vendarle kot spomenik temu brezimnemu slovenskemu razsvetljevalcu prepišem nekaj lamentacijskih verzov, ki jih je sestavil in po nedeljski maši s kora odpel eden od njih v okolici Ptuja, ime mu je bilo Ignac Petrič:

Če se zmislim na težkoče,
na ciganski zdajnji svet,
tak od jeze mi je vroče,
da sem šolnik telko let!
Kaj jaz moram vse trpeti
pa mi nihče nič ne da,
moram tak kak pes živeti
poleg truda svojega!

Kadar pa je pred deželni zbor prišla zahteva po slovenski šoli, se je že našel kak Deschmann, ki je tekel na govorniški oder z improvizirano culico najmanjših razsežnosti in vpil: Kako bodo imeli svoje šole, ko pa imajo vse literature komaj za en robec! In res ni bilo učbenikov, tako da so se najbistrejši intelektualci vpregli v učbeniško delo; to ni bilo najlaže, za številna strokovna področja je bilo namreč treba v isti sapi utemeljiti področno terminologijo, poimenovanja zahtevajo spet jasna pojmovanja; rasla sta jezik in znanje. Da je bil kasnejši vrhunski fizik Jožef Štefan, doma iz celovškega predmestja, najprej besedni umetnik ne najponižnejšega formata, je bilo za tako stanje značilno. Slovenci smo živeli v vse večji informacijski gostoti.

Takrat enkrat se je v naši informacijski magmi tudi odločilno prevesilo v smer vsakršne narodne samostojnosti in 20. stoletje nam je že vzšlo v znamenju prvih slovenskih gimnazij (najprej nižjih in škofove v Šentvidu), moderne ustvarjalne samozavesti – z več kot odmevno razstavo impresionističnih "špinačarjev" v Mietkejevem salonu na Dunaju, s poklicnim gledališčem v Ljubljani, z vse večjo literarno pluralizacijo in kasneje, še posebej po koncu prve svetovne vojne 1918 in koncu druge svetovne vojne 1945, z naglo izgradnjo osnovne mreže tako imenovanih nacionalnih institucij. Dovolj zgodaj smo zgradili svoj radio (1928), enako pravočasno svojo televizijo (1957). Sprva se je še oglašal nekdanji defetizem, svojo univerzo smo najprej nekako depandansno hoteli imeti v Zagrebu, jezik na predavanjih v višjih letnikih tehnike naj bi bil srbohrvaški in ni treba skrivati, da so bile takega prepričanja tudi največje prominence, celo rektorji; toda tudi v teh primerih je pretehtala slovenska novoveška inercija, zdaj ne več v obliki nekakšne trdoglave zaostalosti, kakršno je imel v mislih Bogo Grafenauer; inercija, kakršna se nam je začela v 16. stoletju, je namreč govorila, da ne moreš biti polovičen, če si cel. Še pravi čas smo zmeraj znali in zmogli dejavno prekrivati in posvajati vsa bistvena področja sodobnega znanja, tako da smo si nabrali mnogostransko zgodovinsko izkušnjo za dejavno, ustvarjalno obstajanje v informacijski družbi sedanjega in prihodnjega časa. Ne samo informacijski fond, ki se nam je s številnimi rodovi in največkrat mukotrpnimi odrekanji skozi zadnjega pol tisočletja sistematično nabral, temveč tudi instrumentarij zgodovinskih in drugih odločanj, kakor se nam je izoblikoval in dozorel, govori o naši kvalificiranosti za tako imenovano informacijsko družbo.

Seveda pa to še zdaleč ne pomeni, da je nastopil čas mirnega spanja; nasprotno, naša zgodovinska odgovornost do lastne enakopravne in enakovredne majhnosti in njene vloge v civilizaciji ostaja še naprej skoraj neznosna. V družinsko mnogoglavi "Evropi" smo pač lahko koristni predvsem z izkušnjo trpežne, prej revne kot bogate, pa vendar svojeglavo ustvarjalne skupnosti, ki so jo skozi poldrugo tisočletje mlela različna nasilja, pa je niso zmlela, ker je zmeraj našla svoj izvirni obvoz in svojo izvirno vključenost v civilizacijsko celoto. Velja tudi za jezik, ki "ima vse tisto, kar imajo veliki", pogosto pa celo več in predvsem drugače. Med podboji informacijske družbe torej lahko rečemo, kot so radi rekli še pred kratkim: da nam namreč nihče ne more napraviti toliko škode, kot si je lahko napravimo sami – s to razliko, da poslej s svojim lastnim zanemarjanjem ne bomo prizadejali škode samo sebi, temveč vsej civilizacijski skupnosti, katere člen smo in v kateri ne bi smeli prav nikoli tvegati, da bi postali njen *locus minoris resistentiae.*

Opombe

* Vabljeno predavanje, ki ga je imel akademik prof. dr. Matjaž Kmecl na prvem zasedanju slovenskega Foruma za informacijsko družbo pod vodstvom dr. Petra Tanciga, 23. januarja 2002, v dvorani Gospodarske zbornice Slovenije. Povzetek in ključne besede je pripravilo uredništvo.